УЎТ: 338.488(575.1)

Хизмат кўрсатиш соҳаси мазмун-моҳияти ва пандемия шароитида жадал ривожлантиришнинг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти

The essence of the service sector and the socio-economic significance of its rapid development in today's pandemic

Сущность сферы услуг и социально-экономическое значение ее стремительного развития в условиях сегодняшней пандемии

Юлдуз УРУНБАЕВА,
СамИСИ и.ф.ф.д., доцент

Аннотация

Мақолада хизмат кўрсатиш соҳасининг мазмун-моҳияти ҳамда уни жадал ривожлантиришнинг ижтимоий-иқтисодий аҳамиятига алоҳида тўхталиб ўтилган.

В статье подчеркивается сущность сферы услуг и социально-экономическое значение ее стремительного развития.

The article emphasizes the essence of the service sector and the socio-economic importance of its rapid development.

Пандемия шароитида мамлакатимизда изчиллик билан амалга оширилган ислоҳотлар, барқарор иқтисодий ўсишни тиклаш, жамиятни модернизациялаш, иқтисодиётни эркинлаштиришга қаратилган чоралар миллий иқтисодиётда жиддий миқдор ва сифат ўзгаришларга олиб келди. Ижтимоий-иқтисодий тараққиёт йўлида амалга оширилаётган ислоҳотлар ва туб ўзгаришлардан кўзланган бош мақсад – мамлакат аҳолисининг турмуш даражасини узлуксиз равишда ошириш ва уни олдинги ҳолатига қайтаришдан иборат. Ушбу муҳим вазифани амалга оширишда, яъни, мамлакат аҳолиси учун муносиб турмуш даражаси ва сифатини шакллантиришда, хизмат кўрсатиш соҳасининг алоҳида ўрни бор, албатта.

Республикамизда хизмат кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш ва унинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини кескин ошириш бир қатор муҳим ижтимоий иқтисодий муаммоларни ҳал этиш, яъни, аҳолини иш билан таъминлаш, кишиларнинг реал даромадларини кўпайтириш, аҳоли барча қатламларининг турмуш фаровонлигини яхшилаш имконини бермоқда. Ўзбекистон миллий иқтисодиёти ривожланишининг ўзига хос хусусиятларидан бири шундаки, хизматларнинг мамлакат ялпи ички маҳсулотдаги улуши йилдан-йилга ўсиб, пандимия даврида сезиларли даражада пасайиш кузатилди.

2015 йилда ушбу кўрсаткич 48,9 фоизни ташкил этган бўлса, 2020 йилга келиб у 33,5 фоизни ташкил этди. Самарқанд вилоятида ҳам хизматларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши мос равишда 47,2 – 30,9 фоизни ташкил этган. Ушбу соҳани келажакда жадал суръатлар билан ривожлантириб бориш мамлакатда узоқни кўзлаб олиб борилаётган макроиқтисодий сиёсатнинг асосий таркибий қисмларидан биридир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан 2035 йилга қадар туризм хизматларининг улушини ялпи ички маҳсулотда 28 фоизга етказиш масаласи қўйилганлиги фикримизнинг ёрқин далилидир.

Калит сўзлар: аҳоли турмуш даражаси, турмуш сифати, пандемия, талаб, истеъмол, аҳоли жамғармаси, иш ҳақи, аҳоли даромадлари.

Бугунги кунда инновацион жараёнлар мамлакатимизда хизмат кўрсатиш корхоналарида аҳолининг сервис хизматларига бўлган талабларини етарли даражада қондиролмаяпти. Бу, ўз навбатида, хизмат кўрсатиш соҳасининг шаклланиши ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатмоқда. Бундай ҳолатнинг мавжудлиги юқорида қайд этилган муаммоларни ҳал этишнинг, хусусан, хизматлар соҳасини жадал суръатлар билан ривожлантириш ва улар сифатини юқори даражаларга кўтариш йўли билан аҳоли турмуш фаровонлигини кўтаришнинг илмий асосланган, тизимлашган методологиясининг ишлаб чиқилмаганлиги билан белгиланади. Аҳолининг барча қатламларига хизмат кўрсатиш тизимини босқичма-босқич бозор муносабатларига мос ривожлантириш ва шу йўл билан бутун мамлакат аҳолиси турмуш фаровонлигини юксалтиришга эришиш бўйича ягона концепциянинг ишлаб чиқилмаганлиги ҳам ушбу йўналишда кенг қамровли илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш зарурлигини тақозо этади.

Юқоридагиларни ҳисобга олиб, таъкидлаш мумкинки, хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш асосида аҳоли турмуш даражасини ошишини кенг ва чукур таҳлил қилиш, унинг назарий ва методологик асосларини такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклиф ҳамда амалий тавсиялар ишлаб чиқиш энг долзарб масалалардан биридир.

Бугунги кунда эпедимия ва коронавирус пандемияси таъсирини бартараф этиш учун давлат томонидан амалга ошириладиган ислоҳотлар ўз самарасини бермоқда. Аммо, ислоҳотларни амалга ошириш билан иқтисодиётда юзага келган салбий ҳолатлар мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётига, аҳоли турмуш даражасига ва мамлакат иқтисодиёт хавфсизлиги даражаларига таъсир этиши табиий. Халқаро валюта жамғармасининг коронавирус пандемияси кенгайишининг тўхтатилиши ва иккинчи ярим йилдан бошлаб иқтисодий фаолликнинг босқичма-босқич тикланиши бўйича тахминларига асосланган базавий прогнозларига кўра, 2020 йилда жаҳон иқтисодиёти ялпи ички маҳсулоти 3,0 фоизга қисқарганлигини кўрсатмоқда[1]. Мамлакатимизда ҳам коронавирус пандемияси иқтисодиётга етарлича таъсир этиб иқтисодий ўсиш суратини камайишига сабаб бўлди.

Президент Шавкат Мирзиёев 2020 йил 29 декабрдаги Ўзбекистон Республикаси парламентига Мурожаатномасида, бу йил ўтган йиллардан фарқли равишда, мураккаб бир даврга тўғри келганлиги, бутун инсоният коронавирус пандемияси деган глобал офатни бошидан ўтказганлиги, иқтисодиётдаги бундай тебраниш юз йилда[2] рўй бермаганлигини алоҳида таъкидладилар. Юзага келган муаммоларни бартараф этиш мақсадида "Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-кувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"[3]ги Фармонда коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши курашиш даврида аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишни кучли кучайтириш ва иқтисодий тармоқлари фаолият кўрсатишнинг барқарорлигини таъминлаш, шунингдек, айрим хўжалик юритувчи субъектларни қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор беришни тақозо қилмоқда.

Жамият тараққиётининг ҳозирги босқичида иқтисодиёт нафақат ишлаб чиқариш, балки, минглаб хизмат турларини мужассамлайдиган соҳалар мажмуига айланди. Ўзбекистон Республикасида мустақиллик йилларида қарор топаётган миллий иқтисодиёт, изчиллик билан амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг пировард натижаси сифатида вужудга келаётган янги иқтисодий муносабатлар хизмат кўрсатиш соҳасини янада ривожлантириш учун қулай имкониятлар яратмоқда. Ушбу соҳа бугунги кунда миллий иқтисодиётни жадал суръатлар билан ривожлантираётган, аҳоли турмуш даражаси ҳамда сифатини яхшилашда юқори самара бераётган соҳадир. У ижтимоий ва халқаро меҳнат тақсимотининг асосий таркибий қисмларидан бири ҳисобланади. Хизмат кўрсатиш соҳаси бошқа тармоқларнинг ривожланишига, янги иш ўринларини яратишни мувофиқлаштиришга, янги технологияларни жорий этиш ва такомиллаштиришга, хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ҳамда рақобатбардошликни оширишга имкон яратиб бермоқда. Жамият тараққиётининг ҳозирги босқичида хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётимиз мажмуасининг таркибий қисми бўлиб, иқтисодий муносабатлар умумий тизимида иштирок этади ва мавжуд бўлган барча иқтисодий қонунларга ҳам амал қилади. Соҳанинг кўлами, унинг муҳим макроиқтисодий кўрсаткичлардаги улуши, аҳоли жон бошига хизматларнинг ҳажми орқали

[1] http://bukvi.ru

[2] Ўзбекистон Республикаси Президенти Мирзиёев Ш.М. "2021 йил – Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили". Халқ сўзи, 2020 йил 30 декабрь.

[3] Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги фармони. Т.: 2020- йил 3-апрель. www.lex.uz

аниқланади. Хизмат кўрсатиш соҳаси муайян давлат иқтисодиётига катта ижобий таъсир кўрсатади ва тўғридан-тўғри аҳоли турмуш даражасини ошишига хизмат қилади. Бинобарин, ривожланган мамлакатларда соҳанинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 80 физни[4], умумий бандликда 75 фоизни ва жами корхоналар таркибида 90 фоизни ташкил этади[5].

Ўзбекистонда хизмат кўрсатиш соҳаларини тубдан ислоҳ қилишга, уларнинг фаолиятини такомиллаштиришга, барқарорлаштирувчи ролини оширишга, инновацион иқтисодиётни шакллантириш ва рақобатбардошликни таъминлаш омили сифатида фойдаланишга ҳуқуқий асослар яратилди. Илғор фан-техника ютуқлари хизмат кўрсатиш соҳаларига жорий этилди, хизмат кўрсатувчиларни касбий ва қайта тайёрлашни кенгайтириш, йирик ва кичик хизмат кўрсатувчи корхоналар билан кооперациясини шартнома муносабатларини ривожлантириш асосида ташкил этиш механизмларини кучайтириш, корпоратив муносабатлардаги иштирокини фаоллаштириш яхшиланди. Аммо, пандемия шаритида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш борасида қўлга киритилган улкан ютуқларга қарамасдан, хизматлар соҳасининг ривожланиши, кўрсатилаётган хизматлар ҳажми ва сифати бўйича бироз оқсамоқда. Шу сабабли хизмат кўрсатиш соҳасини янада ривожлантириш, унинг иқтисодиётдаги улушини ошириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва даромадларини кўпайтириш асосида аҳолининг турмуш даражаси ҳамда сифатини юксалтиришга замин яратадиган замонавий илмий-тадқиқотларга алоҳида эътибор қаратилмоқда. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясида “хизмат кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш, ялпи ички маҳсулотни шакллантиришда хизматларни ўрни ва улушини ошириш”[6] бўйича муҳим вазифалар белгилаб берилган. Мазкур вазифаларнинг самарали бажарилиши хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш борасидаги ишларни долзарблигини белгилаб беради.

Аҳоли турмуш фаровонлигини ошириш ҳар қандай иқтисодий тизимнинг барча муаммолари марказида туради ва ижтимоий-иқтисодий тараққиёт соҳасида барча уринишлар пировард натижада шу бош муаммони ечишга қаратилган. Шу сабабли ижтимоий фаровонлик ва турмуш даражасига оид масалалар қадим замонлардан бери кўплаб иқтисодчиларнинг эътиборини ўзига жалб қилган. Ижтимоий фаровонлик ва аҳоли турмуш даражаси назариясини шакллантиришда А. Смит, В.М. Жеребин, А.Н. Романов, Н.А. Горелов каби таниқли иқтисодчилар ўзларининг улкан ҳиссаларини қўшганлар. Уларнинг ижтимоий фаровонлик ва унга эришиш борасидаги назарий ёндашувлари ҳамда назарий қарашларисиз аҳоли фаровонлиги ва турмуш даражаси тўғрисида замонавий илмий қарашлар тизимини яратиш қийин.

Ушбу соҳадаги назарий изланишларимиз натижасида аҳоли турмуш даражасини оширишга оид муаммоларни ечишда инсоният тараққиёти ҳозирги босқичнинг учта муҳим хусусиятларини, яъни: Биринчидан – глобаллашув шароитида миграция, хизмат кўрсатиш соҳаси, жаҳон бозорида халқаро савдо, чет эл инвестициялари ҳамда коммуникация воситаларининг ривожланиши ҳар қандай миллий иқтисодиётнинг ўсиш даражасига ўз таъсирларини ўтказади. Ўзбекистон бугун халқаро ҳамжамиятнинг ва глобал молиявий-иқтисодий бозорнинг ажралмас таркибий қисми ҳисобланади. Бунинг тасдигини ташқи дунё билан алоқаларимиз тобора кенгайиб бораётганида, тараққий топган етакчи давлатлар кўмагида иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш, модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш бўйича дастурларнинг амалга оширилаётганида, Ўзбекистоннинг жаҳон бозорида халқаро савдо тизимига интеграциялашувида, маҳсулот, товар ва хизматлар импорти ва экспортнинг ўсиб бораётганлиги ҳар бир мамлакат аҳолиси турмуш даражасини ҳамда сифатини шакллантиришда катта таъсир кўрсатмоқда. Иккинчидан – экологик (эпедимия ва пандемия) муаммоларнинг кескинлашиб бораётганлиги. Бунинг оқибатида иқтисодиётни жадал суръатлар билан ривожлантириш мақсадида ресурслардан фойдаланиш муаммоларини ҳал этишда миллий ва халқаро экологик хавфсизликни таъминлаш, ҳозирги ва келажак авлодларни манфаатлари тенглигини таъминлайдиган барқарор ривожланиш концепциясига риоя қилиш зарурати кучаймоқда. Учинчидан – ижтимоий йўнал-

[4] http://bukvi.ru

[5] Yulduz P. Urunbaeva Increasing the impact of service sector on the living standards of population in innovative economy environment http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/10387/5598 2020. 05.

[6] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли фармони 1-иловаси “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси” Lex.uz

тирилган бозор иқтисодиёти моделининг шаклланиб бораётганлиги, тақсимотда ижтимоий адолат тамойилларининг кучайиб бораётганлиги, айнан оқилона ижтимоий сиёсат иқтисодий ривожланишнинг бош омилига айланаётганлигини эътиборга олиш лозим. Бу давлатнинг аҳолини эҳтиёжманд қатламлари ва ижтимоий заиф гуруҳларини (ногиронлар, ёшлар, аёллар (Covid-19 инфекцияси билан касалланганлар)) қўллаб-қувватлаш ва бозор стихиясидан ижтимоий ҳимоялашни тақозо этади. Ўз навбатида, аҳоли кенг қатламлари турмуш даражасининг юксалиши унинг меҳнат ва ижтимоий фаолиятини кучайтиради, ишлаб чиқаришда инсон омилининг роли ва аҳамияти тобора кучайиб боради, мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш жараёнларига қатнашиш фаоллигини оширади.

Қўйилган назарий муаммога аниқлик киритиш мақсадида ҳар бир йўналишнинг мазмунига ва таъсир қилиш механизмларининг моҳиятига батафсилроқ тўхталиб ўтиш муҳимдир. Ижтимоий ишлаб чиқаришнинг ва инсон иқтисодий фаолиятининг бош мақсади – аҳолининг узлуксиз тарзда ошиб бораётган эҳтиёжларини қондиришдан иборат. Аҳоли эҳтиёжларини қондириш зарурати хизматлар соҳасига ҳам тўла даҳлдор. Турли-туман хизматларга бўлган эҳтиёжлар – аҳоли умумий эҳтиёжларининг ажралмас таркибий қисми ва уларни имконият борича тўлароқ қондириш ижтимоий ишлаб чиқаришнинг асосий функцияси ҳисобланади.

Шундай экан, хизматлар соҳасининг миллий иқтисодиётдаги мавқеи мустаҳкамланиб, кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришнинг етакчи омилига айланганлиги постиндустриал жамиятнинг муҳим хусусиятларидан бири дейишимиз мумкин. Хизмат кўрсатиш соҳаси турли иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, табиий, қолаверса, маданий жараёнларнинг ўзаро боғлиқликда ривожланишининг хосиласи бўлиб, пировард натижада, инсон турмуш даражаси яхшиланиб боришида ўз ифодасини топади. Ўз навбатида, ҳар бир инсоннинг турмуш даражасини ошириш қулай шароитларда ҳаёт кечириш, ўзининг моддий ва маънавий эҳтиёжларини тўла қондиришга бўлган табиий интилиш жамият тараққиётини ҳамда бутун иқтисодий фаолият тизимини ҳаракатга келтирувчи муҳим омил сифатида эътироф этиш мақсадга мувофиқдир.

Хизматлар инсон ҳаётий эҳтиёжларини қондиришнинг муҳим воситаси сифатида жуда қадим замонларда пайдо бўлган бўлса-да, улар тўғрисидаги илмий қарашлар дастлаб мумтоз иқтисодиёт назарияси намоёндалари асарларида шаклланган эди. Соҳа мутахассис олимлари хизматлар тушунчасининг моҳиятини очиш ҳамда уларнинг товар шаклидаги ноз-неъматлардан тубдан фарқ қилишини асослаш мақсадида инсон истеъмол қиладиган барча ноз-неъматларни икки турга: моддий ноз-неъматлар ва номоддий ноз-неъматларга бўлганлар. Айтиш жоизки, иқтисодий таълим намоёндалари барча хизматларни номоддий ноз-неъматлар сифатида қараб, фан тарихида илк бор хизматлар илмий тушунчасининг шаклланишига асос солганлар. Мисол учун мумтоз иқтисодчи А.Смит хизмат шаклидаги ноз-неъматларнинг иқтисодий мазмунини тўлароқ очиб бериш ҳамда унинг мамлакат ижтимоий бойлигининг манбаи сифатида қараш муаммосини ҳал этиш мақсадида “унумли меҳнат” ва “унумсиз меҳнат” тушунчаларини киритган[7]. Моддий маҳсулот, моддий неъмат яратадиган барча меҳнат турлари унумли меҳнат бўлиб, ушбу меҳнат янги қиймат яратади. Шунингдек, хизмат кўрсатишда банд бўлганларнинг меҳнати унумсиз бўлиб, ушбу меҳнат янги қиймат яратмайди, балки, моддий ишлаб чиқаришда яратилган қийматни ўзлаштириш учун хизмат қилади.

Инсон ҳаёт фаолияти ва турмуш кечириш тарзида моддий кўринишдаги неъматлар киши учун моддий қулайликлар яратади. Лекин, инсон учун, унинг ҳаёти учун у қандай (эпедимия ва коронавирус пандемия) даврда, қандай мамлакатда яшаётганлиги, ўша мамлакатдаги аҳвол, фуқоролик ҳамда ҳарбий хавфсизликнинг таъминланганлиги, давлат мулкидан фойдаланиш ва бепул таълим олиш, бепул согломлаштириш имкониятлари, суд томонидан ҳимояланиш ҳуқуқи кабилар ҳам ўта муҳим ҳисобланади[8].

Хизматлар соҳаси ҳақидаги ҳозирги замон назарий билимлар улар ҳақидаги дастлабки тасаввур ва илмий қарашлардан мазмунан анча йироқлашиб кетди. Хизматлар соҳасининг ҳозирги кундаги улкан иқтисодий салоҳияти ҳамда мамлакат миллий иқтисодиётидаги мавқеи ва ушбу соҳа ҳақидаги назарий билимлар бир неча асрлар давомидаги эволюцион ривожланишнинг натижасидир.

Мисол учун, Ф.Котлер хизматлар хусусиятига нисбатан шундай фикр билдирган: хизматлар бир томон иккинчи томонга таклиф этиши мумкин бўлган ҳар қандай фаолият ёки неъмат, бирон нарсага эгалик қилиш имконини бермайдиган фойдали ҳаракат[9]. Ушбу

[7] Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / пер. с англ. Е.М. Майбурда.-М., 1993 г. – С. 152.

[8] Урунбаева Ю.П. Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш асосида аҳоли турмуш даражасини ошириш истиқболлари. Диссертация С:, 2018 й. 189-б.

фикрга мазмунан мос келадиган таърифлар ҳам учрайди, уларга алоҳида тўхталиб ўтиш муҳимдир. Хизматлар – истеъмолчилар томонидан харид этиладиган, аммо, мулк шакл-тамойилидан бегона, ҳис этиб бўлмайдиган неъматлардир[10]. Хизмат – қандайдир моддий объект сифатида мулкка эгалик ҳуқуқи қўлга киритиш имкониятига эга бўлмаган наф келтирувчи тушунча ёки (ҳаракат) муносабатдир[11].

Бизнингча, юқорида келтирилган барча таърифлар ва фикрлар "хизмат" тушунчасининг иқтисодий-ижтимоий моҳиятини тўлиқ очиб бермаса-да, мазкур иқтисодий тушунчанинг муҳим бир жиҳатини асослашга қаратилган, бу ҳам бўлса, хизматлар ҳам барча моддий неъматлар каби инсоннинг у ёки бу эҳтиёжларини қондиради. Келтирилган таърифлардаги асосий нуқсон, бизнинг назаримизда, шундаки, "хизмат" тушунчасининг моҳиятини очиб беришда айнан уларга асосланадиган бўлсак, унда барча моддий, яъни, буюмлашган неъматларни ҳам хизмат деб қарашимизга тўғри келади[12]. "Ҳар қандай соҳа, хоҳ у катта бўлсин, хоҳ кичик бўлсин, ўзида хизматларни намоён этади" деб таъкидлайди Т.Левитт. Ушбу фикрни давом эттирган ҳолда Ф.Котлер ушбу ёндашувга янгича мазмун берган ҳолда "Аслида товар харидори ҳисобланмиш мижоз унга таклиф этилган товар кўринишидаги хизматни харид этади..... Пировард натижада ҳаммаси хизмат кўрсатишга бориб тақалади" деб таъкидлайди[13].

Демак, юқоридагилардан келиб чиқиб, шундай хулоса қилишимиз мумкинки, хизмат ходимнинг моҳирлигидан келиб чиқувчи унумли ва онгли меҳнатдир. Юқоридаги гояларнинг мазмунига таянган ҳолда, ушбу тушунчаларга ойдинлик киритиш нуқтаи назардан қуйидагича таъриф бериш мумкин.

Хизмат кўрсатиш – бу аҳоли, давлат ва жамият эҳтиёжларининг максимал даражада қондиришга йўналтирилган, аҳоли турмуш даражасининг (барча табақаларининг соглиғига, маданий хордиқ чиқаришига, илмий салоҳиятига, кайфиятига, ҳар кунлик рўзгор ташвишлари учун сарфлайдиган қимматли вақтларини тежалишига (эҳтиёжига қараб)) юксалишига кўмаклашадиган фаолиятдир.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, шундай хулоса қилишимиз мумкинки, хизмат кўрсатиш алоҳида жараён эканлигини эътироф этиб, аслида улар аҳоли турмуш даражасини оширишга қаратилган дейиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги Фармони. Т.: 2020 йил, 3 апрель, ПФ-5978-сон. www.lex.uz

2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. /пер. с англ. Е.М. Майбурда. -М., 1993 г. – С. 152.

3. Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент. Экспресс-курс. 2-е изд. / пер. с англ.; под ред. С.Г. Божук. СПб.: Питер, 2005 г. - С.301.

4. Ассэль Г. Маркетинг: принципы и стратегия : учебник для вузов. -М.: ИНФРА-М, 2001 г. - С. 337.

5. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики.-М., 2008 г. – С 19.

6. Урунбаева Ю.П. Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш асосида аҳоли турмуш даражасини ошириш истиқболлари. Диссертация С:, 2018 й. 189-б.

7. Мухаммедов М. ва бошқалар "Хизмат кўрсатиш соҳаси ва туризмни ривожлантиришнинг назарий асослари"- С.: Зарафшон 2017 й. 299-б.

8. Урунбаева Ю.П. Хизмат кўрсатиш соҳаси ва аҳоли турмуш даражаси: ўзаро боглиқлиги ва ривожланиш истиқболлари. Монография. Тошкент.: "ФАН", 2013 й. 156-б.

[9] Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент. Экспресс-курс. 2-е изд. / пер. с англ.; под ред. С.Г. Божук.- СПб.: Питер, 2005 г. - С.301.

[10] Ассэль Г. Маркетинг: принципы и стратегия : учебник для вузов. -М.: ИНФРА-М, 2001 г.- С.337.

[11] Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики.-М., 2008 г. – С 19.

[12] Изоҳ: Согликдан келса бойлик турмуш бўлар чиройлик! Соглик бўлмаса гар топилган бойлик ҳам бир чақаликча қадирсиздур (Ю.П. Урунбаева).

[13] Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент. Экспресс-курс. 2-е изд./пер. с англ.; под ред. С.Г. Божук. - СПб.: Питер, 2005 г.- С. 301.